

LEXIKON

PRO MLADÉ A ZAČÍNÁJÍCÍ UČITELE - ZAHRÁDKÁŘE

I. díl

RNDr. Josef Klimeš

PaedDr. Jiří Froněk

Český zahrádkářský svaz

1995

Lektorovali: Jiří Tengler, Ing. Josef Nejedlo
Vydal: Český zahrádkářský svaz, 1995

Vážení studenti,

dostává se Vám do ruky „Lexikon pro mladé a začínající zahrádkáře“, který považuji za vhodný pro začínající učitele environmentálního vzdělávání a pěstitelství . Mohl by působit jako rádce při Vaší činnosti. Využila jsem zjednodušeného materiálu z internetu, který nebyl zastaralý a doplnila jej o další informace.

V případě, že objevíte chybu v textu, nesrozumitelný text apod. informujte mne :
jedlickova@ped.muni.cz Helena Jedličková

Jak postupovat při hledání? Vzhledem k rozsáhlosti oborů potřebných pro učitele, jsou jednotlivá hesla rozdělena do celkem devíti celků. V první **obecné části** najdete pojmy vážící se prakticky ke všem ostatním celkům, např. heslo anorganické látky, hybrid, rozmnožování apod. Ostatní celky se již specializují na potřebné informace v užším smyslu. U **botaniky** naleznete pojmy botanické, pokud Vám bude něco nejasného o **půdě a podnebí, květinářství, sadovnictví, ovocnářství či zelinářství**, najdete to zase v těchto celcích.

Zařazeny byly ovšem také informace z **ekologie a ochrany zdraví**, které jsou pro učitele neméně důležité.

Pokud byste nenašli hledanou informaci v oboru, pod kterým byste jí podle Vašeho názoru hledat měli, zkuste ji najít v oboru příbuzném. Vždyť např. meliorace by mohla patřit právě tak k půdě, zelinářství i k ekologii. Jinak v Lexikonu najdete většinu pro Vás nejpotřebnějších informací hezky v abecedním pořádku. A pokud by se snad vyskytlo slovo, kterému nerozumíte, obvykle je Vám na jiné stránce vysvětlováno. Stačí se jen podívat a zopakovat si abecedu.

Věříme, že se Vám bude s Lexikonem pracovat dobře a že mnohého z Vás podnítí k tomu, aby se o naznačeném problému chtěl dozvědět víc. Knih vychází dost a kolem sebe máte spoustu odborníků. Ptejte se tedy a čtěte. Pak Vám to již na zahrádkách bude "růst samo".

Přejeme Vám hodně úspěchů autoři

Obsah

1. Obecná část

2. Botanika

3. Půda a podnebí

4. Květinářství - sadovnictví

5. Ovocnářství

6. Zelinářství

7. Ekologie

8. Člověk a zdraví

---

1. Obecná část

aplikace - uplatnění použití určitých látek (např. postřiků, hnojiv ap.) při pěstování nebo chovu organismů

anorganické látky - všechny chemické prvky, anorganické sloučeniny a směsi

atom - nejmenší chemicky dělitelná část látek

biocid (pesticid) - chemický prostředek k likvidaci nežádoucích rostlin (herbicid), živočišných škůdců (zoocid), nebo hub (fungicid)

bílkoviny - složité organické látky, jejichž velké molekuly jsou budovány z aminokyselin

borka - rozpraskaná zkorkovatělá stará kůra stromů

čeled' - systematická jednotka se společnými hlavními znaky příbuzných rodů (např. brukvovité - brukev zelná - květák, kapusta, zelí, křen selský, brukev řepka olejka)

disimilace - děj, při němž se za přítomnosti kyslíku rozkládají organické látky, přičemž se uvolňuje energie a oxid uhličitý; její součástí je dýchání

endemit - druh rostliny omezený svým výskytem na určité území (např. zvonek karpatský)

emulze - směs kapalné látky v kapalině (např. voda a olej)

fenologie - nauka o časovém průběhu základních životních projevů v závislostech na povětrnostních podmínkách

fosilní druh - vymřelý druh, známý jen ze zkamenělin nebo otisků

fotosyntéza (asimilace) - u zelených rostlin přeměna látek anorganických v látky organické za přítomnosti zeleně listové, světelné energie, vody a oxidu uhličitého. Světelná energie se při ní přeměňuje na energii chemickou

fototropismus - růst nebo ohyb rostlin směrem ke světlu (i umělému) - každá změna směru růstu vůči směru světla

fylogeneze - vývoj skupin organismů

genetika - věda o dědičnosti a proměnlivosti organismů

genotyp - soubor všech dědičných znaků organismu. Též druh rostliny nebo živočicha, zvolený z typického představitele rodu

hniložijnost - neschopnost rostliny vyživovat se pouze z nerostných látek. Hniložijné rostliny čerpají živiny z odemřelých těl organismů, nemusí asimilovat a nejsou proto zelené (u rostlin ojediněle), časté však u mnohých bakterií a hub

hornina - přirozená směs nerostů tvořící z velké části zemskou kůru

humus - směs organických látek vzniklých rozkladem těl rostlin a živočichů půdními bakteriemi

hybrid - viz heslo kříženec

hybridizace - vzájemné křížení různých druhů nebo odrůd organismů

hydroponie - způsob pěstování rostlin bez půd v živných roztocích

klon - vegetativně množené potomstvo jedné rostliny (např. roubováním, řízkováním, hřížením ap.)

látky zábranné - chemické látky brzdící růst rostlin - inhibitory, retardační látky

mykorhiza - soužití vláken podhoubí hub s kořeny vyšších rostlin (např. lesních stromů)

odrůda - vypěstovaná forma kulturní rostliny s ustálenými dědičnými znaky

organické látky - až na malé výjimky sloučeniny uhlíku, které obsahují další prvky, nejčastěji vodík, kyslík, dusík, síru, fosfor a halové prvky

osevní postup - plán postupného střídání plodin na pozemcích (záhonech)

osivo - semena určená k setí, která musí splňovat požadavky čistoty, klíčivosti atd.

ozimá směska - směska krmných plodin, kterou vyséváme na podzim a sklízíme (zpravidla) časně na jaře

ozimy - plodiny, které vyséváme na podzim a sklízíme v létě následujícího roku

pícniny - rostlinné druhy pěstované ke krmným účelům. Označení se vztahuje na rostliny v porostu, tj. ještě než se sklídí

porost - společenství rostlin na daném stanovišti

regulátory růstu - látky ovlivňující zdravý vývoj celé rostliny od vyklíčení až po dozrání semen

relikt - druh organismu zachovalý z minulých geologických dob

rostlina dlouhodobní - rostlina kvetoucí v podmínkách dlouhého dne (nad 12 hod.) a při nepřetržitém osvětlení (většina rostlin mírného pásma)

rostlina krátkodenní - rostlina kvetoucí v podmínkách krátkého dne (pod 12 hod.)

rotace (cyklus) - období, ve kterém se vystřídají všechny plodiny osevního postupu

rozmnožování - životní projev organismů sloužící k udržení druhu

ruderní plevele - plevele rostoucí na místech s vysokou koncentrací živin (K, N) mimo kulturní plochy, např. smetiště, spáleniště ap. (kopřiva, podběl)

rudiment - obvykle již organismem nepoužívaný, zakrnělý orgán

růstové látky - látky povzbuzující růst rostlin, včetně klíčení

řízkování - způsob vegetativního rozmnožování pomocí bylinných (zelených) nebo dřevitých řízků

spon - vzdálenost mezi jednotlivými vysazenými rostlinami

stimulátor růstu - chemická látka podporující klíčení semen, zakořeňování řízků a růst rostlin

stopové prvky - soubor chemických prvků, které v malém množství rostlina potřebuje k správnému vývoji (např. bór, mangan, železo)

stratifikace - ošetření semen před výsevem za účelem lepšího klíčení

strnisková směska - směska pícnin, kterou vyséváme po sklizni obilnin nebo řepky olejky. Sklízíme ji na podzim v témže roce jako obilniny či řepku

struktura plodin - relativní vyjádření sortimentu plodin v procentech

štěpování - souhrn všech způsobů vegetativního (nepohlavního) rozmnožování rostlin (roubování, očkování, dělení, řízkování ap.)

tlení - rozklad organických látek působením aerobních bakterií až na minerální (nerostné) látky

transpirace - doprava vody a výživných látek z kořenů do listů, pupenů a výhonů, včetně vypařování vody rostlinami prostřednictvím průduchů

transpirační koeficient - množství vody v gramech, které rostlina vypaří (transpiruje) při tvorbě 1 gramu sušiny

tundra - vegetace studeného (polárního) pásma

turgor - mezibuněčné napětí závislé na množství vody (snížení zapříčiňuje např. vadnutí listů i celé rostliny), u živočichů zervkávání buněk

varieta - botanická skupina vzniklá v přírodě a odlišující se od druhých jedinců téhož druhu méně podstatnými dědičnými znaky (např. odstínem zbarvení květů)

viry - nebuněčné částice schopné se množit pouze v živých buňkách hostitele - původci četných chorob rostlin, zvířat i lidí (např. rakoviny, AIDS)

vitaminy - ústrojné látky nezbytné pro některé děje při výměně látek a energií. Při jejich nedostatku vzniká avitaminóza (viz pelagra)

---

2. Botanika

adventivní pupeny - pomocné, náhradní pupeny (např. dřevin)

anthokyany - nezelená barviva, obsažená v květech, plodech a dalších částech rostlin (např. způsobují na podzim jejich rozmanité zbarvení)

apopetální květy - květy bez koruny (např. u obilnin)

areál - území, na němž je rozšířen určitý druh, rod nebo čeleď rostlin

asimilační list - list obsahující zeleň listovou, jehož hlavním úkolem je obstarávat výživu rostliny (viz fotosyntéza)

báze - základna

- u stonku část dolní, přízemní,
- u listu část blíže řapíku,
- u květů část blíže stopce nebo lůžku květenství

bílek - zásobní, výživné pletivo v semeni, rozdělené ve vnitřní (endosperm) a vnější (perisperm)

blizna - horní část pestíku, ukončující čnělku. Má velmi různý tvar a jejím hlavním úkolem je zachytit pylová zrna a tím umožnit jejich vyklíčení v pylovou láčku

bobule - dužnatý nebo šťavnatý plod z jednoho nebo několika srostlých plodolistů (např. plod rybízu, rajčete, angreštu)

bobulovitá šištice - zdánlivý plod, kde plodolisty za zralosti semen zdužnatějí, srostou a vytvoří orgán připomínající bobuli (např. u jalovce)

botka - palist nebo poševní ouško, srostlé ve válcovitý blanitý útvar objímající osu stonku v místech přisedání řapíku (např. u luskovin)

bradavka - drobný výrůstek na pokožce různých orgánů rostlin, často zakrnělý chlup

brachyblast - trvale zkrácená větévka nebo stonek, též lůžko květní (např. u modřínu)

bylina - rostlina s dužnatým stonkem, který na konci vegetačního období odumírá

celistvý list - list s čepelí jednoduchou, na okraji jen mělce dělenou nebo celokrajnou (např. lípa)

celokrajný list - list na okraji bez zubů nebo vroubků (např. fikus)

cibule - ztlustlá báze lodyhy (přeměněné listy), obalená jedním nebo více šupinovitými zdužnatělými listy. Rezervní orgán rostlin pro přežití nepříznivého období (zimy)

cibulky rozmnožovací - ztlustlé šupiny pupenů, tvořící opadané, vejčité nebo kulovité útvary, většinou v úžlabí listů (např. lilie)

cizopasná rostlina - rostlina, které se živí na jiných živých organismech, a tím je poškozují (např. kokotice na jeteli)

cizosprašnost - potřeba opylování pylem jiného jedince téhož druhu

cyklický květ - květ, jehož orgány jsou uspořádány do kruhů (např. u kakostu)

čepel - plochá lupenitá část listu

čepička - ochranné pletivo na špičce kořene

češule - miskovitá dolní část květu vzniklá kruhovým srústem dolních částí kalicha, koruny a tyčinek (např. u růžokvětých)

četný květ - složený květ z určitého počtu lístků (např. jabloň - pětičetný květ)

číška - miskovitě rozšířená květní stopka, v níž sedí květ nebo plod (např. u žaludu, bukvice apod.)

článková lodyha - lodyha rozdělená uzlinami (nody) na zřetelné články (např. přeslička)

člunek - dolní část koruny čeledi rostlin bobovitých, Vzniká spojením nebo srůstem dvou dolních korunních lístků Vzniká spojením nebo srůstem dvou dolních korunních lístků

čnělka - úzká, dutá stopkovitá část pestíku, přisedající zpravidla na vrchol semeníku a nesoucí jednu nebo více blizen

dělený list - list jednoduchý, ale s čepelí mělce nebo hluboce rozdělenou úzkými či širokými zářezy, které nesahají až k řápíku nebo vřetenu (hlavní žilce) listu (např. dub)

dělený plod - suchý plod z mnohoplodolistového, srostlého pestíku, který se za zralosti rozpadá v jednosemenné uzavřené díly, odpovídající části plodolistů (tvrčka)

děloha - první list (listy) na klíčící rostlině, často velmi odlišného tvaru od listů pozdějších

diagram květní - schematické půdorysné znázornění skladby květu a umístění jeho částí

dílný list - jednoduchý, od 1/2 až 1/3 šířky rozdělený list v dlanitě nebo zpeřeně uspořádané úkrojky (pryskyřníky)

dlanitá žilnatina - žilnatina, kde hlavní žilky vybíhají z jednoho místa na bázi čepele listu (např. pelargonie)

dřeň - vnitřní část základního pletiva (např. ve dřevě bezu černého)

dřevo - část svazků cévních, tvořená cévami nebo cévicemi a sklerenchymatickým pletivem (se silně ztlustlými blanami)

dvouděložné rostliny - rostliny s klíčkem, který má dvě dělohy

dvoudomá rostlina - rostlina s květy jednopohlavnými. Na jednom jedinci jsou jen květy prašníkové (samčí), na jiném jen pestíkové (samičí), např. chmel, vrba

dvouleté rostliny - rostliny vytvářející prvním rokem jen přízemní růžici listů, druhým rokem květy a plody a hynou (divizna, košťálová zelenina)

dvounažka - poltivý suchý plod, dělicí se při zralosti ve dvě jednosemenné, nepukavé části (javor, kmín)

dvouobalné květy - květy s okvětím rozděleným ve dva kruhy, nebo na kalich a korunu

dvoupyský kalich (koruna) - květ rozdělený ve dvě nestejně části (horní a dolní) - např. hluchavka

eliptický list - list s čepelí asi 2x delší než širší, k oběma koncům stejně zúženou. Na koncích je tupý, uprostřed nejširší

habitus rostliny - celkový vzhled rostliny

háčky - abnormální útvary vznikající na různých orgánech rostliny po píchnutí hmyzem (např. "duběnky"). Uvnitř háčky žijí obvykle larvy hmyzu

heterotrofní rostliny - rostliny výživou odkázané na ústrojné látky, které byly připraveny jinými organismy (např. rostliny cizopasně)

hlava kořene - nejvyšší část kořene přecházející v lodyhu

hlíza kořenová - podzemní část stonku (oddenek) ztlustlá v podlouhlý až kulovitý dužnatý orgán (např. u kosatců)

hmyzožravé rostliny - rostliny, které se přiživují dusíkatými látkami, získanými z natrávených těl polapeného hmyzu (např. rosnatka, tučnice, bublinatka)

hrozen - jednoduché květenství, na jehož hlavní ose (vřetenu) vyrůstají v úžlabí listenů květy na stejně dlouhých stopkách

hřížení - způsob vegetativního rozmnožování rostlin. Provádí se zahrnutím části výhonu do půdy, kde dojde k zakořenění (např. rybíz)

hypokotyl - první článek stonku na klíčící rostlině mezi kořínkem a dělohami

chlupy - jedno či vícebuněčné výrůstky různého tvaru a funkce pocházející z pokožky (např. krycí, žahavé)

chmýr - kalich přeměněný v šupinky, štětinky (rostliny hvězdnicovité). Působí jako padák při rozšiřování semen (např. u pampelišky)

chocholík - hroznovité květenství, jehož postranní stopky jsou prodlouženy tak, že květy dosahují roviny prostředního květu (např. u jabloně)

jazyček - blanitý výrůstek, vyvinutý někdy na rozhraní pochvy a čepele listové (např. u trav)

jazykovitá koruna - srostloplátečná koruna, dole trubkovitá, výše rozšířená v jednostranný jazyk ukončený jedním nebo třemi zoubky (např. kopretina)

jednoděložné rostliny - rostliny klíčící jednou dělohou (např. lipnicovité)

jednodomé rostliny - rostliny s jednopohlavnými květy - obojí pohlaví (květy prašníkové i pestíkové) jsou na témže jedinci (např. líska, bříza)

jednoduchý list - list, jehož čepel je celokrajná nebo na okraji různě zubatá až hluboce dělená

jednoleté rostliny - rostliny, které v jednom vegetačním období vyklíčí, vyrostou, vykvetou, přinesou plody se semeny a pak celé uhynou

jednopohlavný květ - květ s ústrojím jen jednoho pohlaví, buď samčí - prašníkový nebo samičí - pestíkový (např. u vrby jívy)

jehlicovitý list - list úzce čárkovitý, tuhý (např. jehličnany)

jehněda - květenství jednoduché a hroznovité, nebo složité, připomínající hustý klas, v celosti opadavý (např. vrba, bříza)

kalich - vnější obal květní. Skládá se z květních lístků buď volných (pryskyřník) nebo srostlých (bobovité)

kalíšek - kruh drobných lístků pod kalichem, vzniklých z palistů kališních lístků (např. růžovité)

kambium - vrstva dělivého pletiva ve stoncích rostlin

kanálky siličné - mezibuněčné, prodloužené prostory u některých rostlin, obsahující vonné silice nebo balzámy

keř - dřevnatá rostlina rozvětvená od země

keříky - drobné, sotva 2 - 3 dm vysoké hustě rozvětvené keře (např. brusinka, borůvka, vřes)

klas - hroznovité jednoduché květenství s přímým vřetenem, na němž v úžlabí listenů přisedají květy

klásek - krátký, chudokvětý klas. Listeny se zde nazývají plevy, listence pluchy, vnější okvětní lístky kvítků srůstají v plušky, vnitřní jsou přeměněny v plenky

klíček - základ budoucí rostliny uložený v semeni. Skládá se z pupenu, 1 - 2 děloh, hypokotylu a kořínku

klínovitý list - list s trojúhelníkovou čepelí

klubičko, klubko - silně ztažené vrcholičnaté květenství, u něhož jsou květy téměř přisedlé a tvoří menší nebo větší kulovité květenství (např. merlík)

kmen - dřevnatý nerozvětvený stonek stromů

kolce - ztrnovatělé větévky některých dřevin (např. u trnky)

kopinatý list - list s čepelí asi 3x delší než širší, náhle k oběma koncům zašpičatělou (např. jitrocel kopinatý)

koruna - vnitřní obal květní, zpravidla nezelený, bílý nebo barevný, jemnější než kalich. Většinou je opadavý a skládá se z volných či srostlých korunních lístků

korunka - výrůstky různého původu na koruně

kořen - zpravidla podzemní orgán rostliny, který nikdy nenese lístky nebo pupeny. Špička je chráněna čepičkou. Kořen upevňuje rostlinu v půdě a čerpá z ní živiny rozpuštěné ve vodě

kořínek - první kořen na klíčku v semeni

kosmopolit - rostlina rostoucí ve všech světadílech (např. kokoška pastušůvka)

krytosnubnost - vlastnost květů, které se nerozvíjejí, ale samy se opylují a přinášejí plody se semeny (např. letní květy violky vonné)

křídla - dva postranní korunní lístky v květech čeledi bobovitých

kříženec - rostlina vyrostlá obvykle ze semene vzniklého oplozením vajíčka jednoho druhu (odrůdy) pylovým zrnem jiného rostlinného druhu (odrůdy)

kulovitá koruna - srostloplátečná koruna, silně nafouklá s úzkým ústím (borůvka)

kulový kořen - mohutnější hlavní kořen, směřující zpravidla svisle do země a nesoucí postranní kořeny

kupka - skupina výtrusnic na rubu listů kapradin

kopula - (číška) - pohárkovitě prohloubené květní lůžko, zčásti nebo zcela obalující květ a plod (např. u dubu)

kůra - vnější pletivo tvořící obal stonku. Vnější vrstvy kůry korkovatí a tvoří borku

kutikula - tenká vosková vrstvička na pokožce, chránící povrch rostlinných orgánů před smáčením

květ - soubor listů přisedajících na zkráceném stonku, přeměněných k pohlavnímu rozmnožování (kopulaci). Skládá se obvykle z tyčinek peřičky, a obalů květních (okvětí, nebo kalicha a koruny)

květenství - soubor květů na společném stonku uspořádaných podle určitých pravidel

láčka - výrůstek z pylového zrna prorůstající z blizny čnělkou do semeníku k vajíčku a umožňující oplození

lata - jednoduché hroznovité květenství, jehož hlavní osa je nejdelší a nese kratší rozvětvené postranní osy, z nichž spodní jsou mohutnější a k vrcholu se postupně zjednodušují a zkracují (např. u ptačího zobu)

liana - rostlina s tenkým, chabým stonkem, který se ovíjí či jinak zachycuje (úponky, přísavkami) na podložce (např. břečťan, réva)

lichozpeřený list - složený list ukončený jednotlivým lichým lístkem (např. trnovník akát)

list - postranní vegetační orgán rostlin zaujímající na stonku pravidelné postavení. Je omezeného vzrůstu a zpravidla do plochy rozšířený. Skládá se z pochvy (nebo palistů), řapíku a čepele. Drobně přisedlé listy nazýváme listeny a šupiny

listen - list, z jehož úžlabí vyrůstají květy nebo větve

lístky kališní - viz heslo kalich

lístky korunní - viz heslo koruna

lístky okvětní - viz heslo okvěti

lodyha - nadzemní listnatý, nedřevnatý stonek bylin

lusk - jednopouzdrý suchý pukavý plod z jednoho plodolistu, pukající dvěma chlopněmi ve dvou švech (např. hrách setý)

lůžko květenství - rozšířená osa květenství, jehož květy jsou přisedlé

lůžko květní - rozšířená stopka květu, na níž leží části květní (např. slunečnice roční)

lýko - část cévních svazků tvořená síťkovicemi, průvodními buňkami a sklerenchymatickými provazci

makrospora - samičí výtrus nekvetoucích rostlin. Podle pohlaví mohou být výtrusy různě veliké (rostliny různovýtrusné)

malvice - dužnatý plod rozdělený uvnitř do několika blanitých pouzder se semeny. Vzniká ze spodního semeníku

mečovitý list - velmi dlouhý čárkovitý list s čepelí ve tvaru meče, k okrajům ztenčenou, např. kosatec

medník - orgán rostlin (nejčastěji uvnitř květu) vylučující šťávu s bohatým obsahem cukrů. Slouží jako lákalo hmyzu pro opylení

měchýřek - jednopouzdrý suchý plod, vznikající z jednoho plodolistu a pukající jedním otvorem (např. blatouch, magnolia)

mikrospora - samčí výtrus u rostlin různovýtrusných

nahé květy - květy bez okvěti

náhradní pupeny - kdekoli na rostlině vznikající pupeny (např. na listech, ve stonku). S jejich pomocí rostlina pokračuje v růstu, po namrznutí nebo při jiném poškození

nažka - suchý nepukavý plod v celosti opadavý, zpravidla jednosemenný

nepohlavní generace - část života rostliny začínající u výtrusných rostlin vyklíčením oplozené buňky a končící vytvořením výtrusů. U kvetoucích rostlin to je klíček v semeni a celá kvetoucí rostlina až do vytvoření vajíčka

nesouměrný květ - květ, kterým není možno položit ani jednu rovinu souměrnosti (dosna)

nitka - tenká dolní část tyčinky, nesoucí na svém vrcholu prašník

obal květní - viz heslo okvěti

obilka - nažka s tenkým oplodím, které srůstá s osemením a bílkem (např. u obilí)

oboupohlavný květ - květ obsahující tyčinky i pestík

oddenek - podzemní část stonku, zpravidla plazivá a šupinatá, nesoucí nadzemní stonky nebo listy

odnože - podzemní nebo nadzemní postranní stonky rostlin. Jsou tenké nebo plazivé, obvykle šupinaté, na konci listnaté, nekvetoucí (jahodník) nebo květonosné (jestřábík)

okolíček - dílčí základní květenství složeného okolíku (např. mrkvovitě)

okolík - jednoduché hroznovité květenství, kde všechny stopky květní vyrůstají z jednoho místa stonku (např. prvosenka)

okvětí - lístky tvořící obal květů a vyrůstající na květním lůžku bez rozlišení na kalich a korunu. Jsou buď v jednom nebo ve dvou, řidčeji ve více kruzích, a to buď tvarem a barvou stejné, nebo rozlišené ve vnější kalich a vnitřní korunu

oplodí - soubor pletiv tvořící plod a uzavírající semena

oplození - splynutí samčí a samičí pohlavní buňky

opylení - přenesení pylu z tyčinky na bliznu pestíku

oříšek - nažka s tvrdým oplodím, zpravidla vznikající z více plodolistů (např. lískový, vlašský ořech)

osemení - zpravidla suchý, blanitý obal semene

osina - zpravidla značně dlouhý a drsný vláskový nebo štětinatý výrůstek, např. z pluch některých lipnicovitých rostlin. Krátká osina se nazývá osinka

plod - orgán rostlin obsahující semena. Vzniká přeměnou pestíku, případně ostatních květních částí po oplození vajíček

plodenství - soubor plodů na společném stonku, vznikající z květů jednoho květenství (např. jahoda, vinná réva)

plodolist - listový útvar nesoucí výtrusnice nebo vajíčka

plůdek - jeden plod z plodenství

plucha - listen v květu u klásků trav (lipnicovitě)

pluška - dva vnější okvětní lístky srostlé ve dvouhrotou šupinu

podpučí - rozšířená část cibule, z níž vyrůstají dolů kořeny a nahoru dužnaté šupiny

podpůrný listen - listen, z jehož úžlabí obvykle vyrůstá květ nebo květenství

pohlaví květů - určuje přítomnost tyčinek (samčí) nebo pestíků (samičí). Podle pohlaví rozlišujeme květy na jedno - nebo dvoupohlavné

pohlavní generace - část života rostliny, začínající u výtrusných vyklíčením výtrusů a končící splynutím pohlavních buněk. U kvetoucích rostlin je součástí pohlavní generace klíčící pylová láčka a zárodečný vak

pochva - spodní část listu, zpravidla rozšířená a objímající lodyhu

pokožka - povrchové pletivo všech orgánů rostlin tvořené jednou vrstvou buněk

polokeř - rostlina se stonky postupem času dřevnatějícími, ale na konci bylinnými

poloparazitické rostliny - cizopasně rostliny čerpající sice z hostitele nerostné roztoky, avšak schopné samostatné fotosyntézy

polospodní semeník - semeník v dolní polovině srostlý s ostatními orgány a horní polovinou vyčnívající do květu (např. lomikamenovité)

pomocné kořeny - náhradní kořeny (např. u filodendronu)

poupě - dosud nerozvinutý květ při pučení

pouzdro prašné - dutina v prašníku obsahující pyl, vzniklá spojením dvou sousedních pouzderek

prašník - horní část tyčinky, v níž se vytvářejí pylová zrna

pravidelný květ - květ se všemi orgány rozloženými stejnoměrně v kruzích

průduch - skupina buněk v pokožce, která automaticky řídí rychlost vypařování vody z těla rostlin a dýchání

prvoklíček - pohlavní generace kapradin

prvosprašnost - vlastnost květů, ve kterých dozrávají tyčinky dříve než pestíky (např. zvonkovité)

prýt - část stonku s listy

přisedlý list nebo listen - list bez řapíku, připojený k lodyze přímo čepelí

pupen - základ listnatého prýtu vyrůstající v úžlabí listu

pyl - jedno až dvoubuněčné, zpravidla velmi drobné tělíčko, které přenesené na bliznu květů téhož druhu, vyklíčí v pylovou láčku. Obsahuje obvykle samčí pohlavní buňky, které mohou oplodnit samičí buňky ve vajíčku

pyskatá koruna - srostloplátečná souměrná koruna s horními plátky jiného tvaru a postavení než ostatní plátky, tvořící dolní část koruny

rodozměna - střídání pohlavní a nepohlavní generace (např. u mechorostů)

rozmnožování vegetativní - rozmnožování pouhým rozdělením mateřského jedince jinou částí těla než semeny u vyšších rostlin (např. řízky, hřížením)

rozmnožování pohlavní - děje se semeny, která vznikají z vaječné buňky oplozené pohlavními buňkami z pylové láčky

růst rostlin - děj, při kterém se zvětšují rostlinné orgány (kvantitativní změna)

růstová doba - část ročního období, ve kterém mohou rostliny růst. Bývá vymezena průměrnou denní teplotou 10 C

různopohlavné květy - květy jednopohlavné obsahující buď jen pestíky nebo jen tyčinky

řapík - stopkovitě zúžená dolní část listu, která vyrůstá na stonku

samčí květ - květ obsahující jen samčí orgány (prašnickový květ)

samičí květ - květ jen s orgány samičími (pestíkový květ)

samoopylení - oplození vlastním pylem

semenice - místo v semeníku, kde přisedají vajíčka nebo jejich poutka

semeník - dolní část pestíku s nedělenou nebo přehrádkovou dutinou obsahující vajíčka

semeno - rozmnožovací orgán vzniklý z oplozeného vajíčka. Je obalený osemením a obsahuje zárodek, případně i bílek

silice - silně těkavé, aromatické organické látky obsažené v rostlinách

souběžná žilnatina - soustava žilek sbíhajících se na začátku a ve špičce listu. Je běžná u jednoděložných rostlin (např. jitrocel, česnek, bledule)

souměrný květ - květ, který můžeme rozdělit pouze jednou rovinou souměrnosti na dvě stejné poloviny (např. violka vonná, hrách setý)

spóra - viz heslo výtrus

stanoviště - soubor životních podmínek, za nichž roste rostlina na určitém místě

stéblo - dutý, zřídka plný stonek s kolénky a přisedlými dlouze pochvatými listy se souběžnou žilnatinou

stonek - základní rostlinný orgán spojující kořen s listy. Je obvykle neomezeného růstu, rozčleněný na články (kde se prodlužuje) a uzliny (kde vyrůstají listy)

strboul - jednoduché hroznovité květenství, odvozené od klasu, jehož větveno se zkrátilo. Nese přisedlé květy (jetel)

strom - rostlina s dřevnatým stonkem, tvořená kmenem a korunou

struk - suchý pukavý plod vznikající z jednoho až dvou plodolistů. Při zralosti je napříč zaškrcovaný a rozlamuje se v jednosemenné díly (např. ohnice)

střídavé listy - listy vyrůstající na stonku vždy střídavě po jednom z jednoho místa

stvol - bezlistý stonk ukončený jediným květem (tulipán) nebo květenstvím (prvosienka)

sudozpeřený list - složený list ukončený hrotem nebo úponkem (např. vikev), mající sudý počet lístků

sukulenty - rostliny se silně zdužnatělými stonky nebo listy (např. netřesk, kaktusy)

svazčitý kořen - soubor náhradních nebo pomocných kořenů, kde není vyvinutý hlavní kořen (traviny)

svrchní semeník - semeník posazený uprostřed květu, kde obaly květní a tyčinky vyrůstají pod semeníkem

šešule - suchý pukavý plod rozdělený blanitou přehrádkou na dvě pouzdra (měsíčnice)

šišťice - klasovité květenství nebo plodenství, jejichž osa i listeny zdřevnatěly (např. jehličnany)

šlahouny - plazivé, šupinaté nebo listnaté stonky, často kořenicí. Nesou růžice listů nebo nové jedince rostliny (jahodník)

tobolka - suchý pukavý plod vznikající ze srostlého pestíku. Otvírá se podélnými štěrbinami nebo víčkem (tulipán)

trn - dřevnatý mnoho buněčný výrůstek obvykle původu stonkového nebo listového (např. ostružník)

trofofyl - zelený list, určený k fotosyntéze, na němž se nevyvinují výtrusnice nebo jiné pohlavní či nepohlavní orgány

trojčetný květ - květ s orgány v každém kruhu po třech nebo v násobku tří

trojčetný list - složený list ze tří lístků (např. u jahodníku)

trsnaté rostliny - rostliny vytvářející větší počet přímých, hustě směstnaných stonků (např. traviny)

trubka - dolní srostlá část kalicha nebo koruny, po celé délce stejně široká

tvrdka - pukavý plod, který se při zralosti rozpadá ve čtyři jednosemenné díly (např. u hluchavky)

tyčinka - samčí pohlavní orgán v květech, který vznikl přeměnou listu. Skládá se z nitky a prašníku

úbor - jednoduché hroznovité květenství, jehož lůžko je silně rozšířené. Má zákrov a na jeho svrchní straně husté drobné kvítky se spodními semeníky, na okraji pak někdy paprskovité květy (kopretina)

úponek - orgán přidržující popínavé rostliny k podložce (fazol)

uzlina - místo na lodyze, kde vyrůstá list

úžlabina - místo mezi stonkem a listem

vytrvalé rostliny - rostliny, které po několik vegetačních období přinášejí plody se semeny a dobu vegetačního klidu přetrvávají pomocí podzemních nebo přízemních oddenků, cibulí, hlíz ap. (lilie, kosatec, pýr)

vytrvalý kalich - kalich, který po odkvětu neopadá a zůstává i na plodu

xylém - dřevní část cévních svazků

zákrov - soubor listenů tvořící obal některých květenství (např. úboru, strboulu ap.)

zárodek - nejmladší stádium nepohlavní generace uložené v semeni, z něhož vyrůstá nová rostlina

zpeřený list - složený list, jehož čepel je rozdělena v listky. Rozlišujeme listy sudozpeřené a lichozpeřené

žilnatina - soustava cévních svazků vynikajících zpravidla nad povrch (pokožku) orgánu vyvýšeninami v místech, kudy vedou cévní svazky (např. u listů)

---

3. Půda a podnebí

absolutní vlhkost vzduchu - okamžité množství vodní páry ve vzduchu

aerosol - směs pevné nebo kapalné látky v plynu (např. postřiky)

agroekologie - nauka o životních dějích a vztazích mezi organismy a prostředím v té části přírody, která se využívá pro rostlinnou výrobu nebo má na ni vliv

aerobní proces - proces rozkladu za přístupu vzduchu (např. u kompostu)

amonizace - rozklad organických látek činností bakterií na amoniak (NH_3)

amplitúda - rozsah, šíře. V rostlinné výrobě se tím rozumí nejčastěji rozdíl mezi nejvyšší a nejnižší hodnotou meteorologických prvků potřebných ke zdárnému vývinu rostlin

anticyklóna - viz heslo tlaková výše

analýza - rozklad (v tomto případě látek)

autotrofní výživa - způsob výživy organismů z anorganických látek (všechny zelené rostliny)

agregát půdní - soubor půdních částic

anaerobní proces - proces rozkladu bez přístupu vzduchu (kyslíku)

baktérie amonizační - bakterie způsobující rozklad látek na čpavek (amonizaci)

baktérie denitrifikační - bakterie způsobující rozklad dusíkatých sloučenin (denitrifikaci)

baktérie hlízkové - skupina nitrogenních bakterií žijících na kořenech bobovitých rostlin. Vytvářejí nádorky na jejich kořenech a po odumření obohacují půdu o vzdušný dusík

baktérie nitrogenní - bakterie, které jsou schopny přijímat a poutat dusík přímo ze vzduchu

baktérie nitrifikační - bakterie schopné vytvářet dusíkaté látky

barograf - přístroj na měření a zapisování tlaku vzduchu (samozapisující přístroj)

bóra - studený, výsušný, prudký vítr z vysokých hor směrem k pobřeží

brány - nářadí k urovnání a prokypření povrchu půdy i ničení plevelů

cererit - vícesložkové hnojivo obsahující, mezi jinými prvky, např. dusík, fosfor, draslík

cyklóna - tlaková níže

černozem - půdní typ velmi dobré kvality, který má pouze dva půdní horizonty, obsahuje největší procento humusu

denitrifikace - snížení obsahu dusičnanů v půdě činností denitrifikačních bakterií (přes dusitany na elementární dusík). Reakce způsobuje ztráty dusíku v půdě

dešťový stín - území na závětrné straně hor, kde bývají mnohem nižší srážky než v jiných místech stejné nadmořské výšky (např. část západních a jihozápadních Čech)

disperzní systém půdy - souhrnná vlastnost půdy vyjadřující její koloidní povahu - je tvořena disperzní fází (zředěné roztoky) a disperzním prostředím (zemina)

dolomit - vápenatohořečnaté hnojivo

drenáž - vkládání hrubého písku, kaménků či podobného materiálu pod kořeny rostlin za účelem odvodnění a provzdušnění

drnová půda - méně úrodný půdní typ nížinných ploch na vátých písčích

drnování - zakládání menších travnatých ploch pokládáním drnových plástů (na hrobech, svazích, při opravě vyšlapaných částí trávníků)

drnovka - druh zahradní zeminy vzniklé kompostováním drnů

druh půdy - označení půdy podle její zrnitosti (hlavně podle podílu jílu). Podle této klasifikace rozeznáváme půdu: písčitou (nejlehčí), hlinitopísčitou, písčitohlinitou, hlinitou, jílovitohlinitou, jílovitou a jíl (nejtěžší)

dusíkaté vápno - pomalu působící dusíkaté hnojivo

dusíková deprese - náhlý pokles dusíku v půdě. Objevuje se např. při použití zeleného hnojení

emgekali - draselné hnojivo - směs síranu hořečnatodraselného a síranu vápenatého

etiolozace - nadměrný růst mechanických rostlinných pletiv v důsledku nedostatku světla až úplné tmy. Využívá se uměle ke zjemnění pletiv zelenin např. chřestu, póru ap.

expoze pozemku - sklon pozemku k určité světové straně

fosfát mletý - fosforečné hnojivo

fond půdní - celková výměra půdy členěná na půdu zemědělskou, ornou, lesní, zastavěné plochy atd.

fronta okluzní - druh polární fronty, přičemž rychleji postupující studená fronta dostihne teplou frontu - při jejím přechodu převládá velká oblačnost a deštivé počasí

fronta studená - druh polární fronty, při níž se studený vzduch dostává na místo teplého vzduchu, převládá bouřkové počasí, prudké a krátké deště, ochlazení

fronta teplá - druh polární fronty, při níž se teplý vzduch dostává na místo studeného vzduchu, převládají celodenní deště, po přechodu fronty se postupně otepluje

frontologická metoda - metoda krátkodobé předpovědi počasí, při níž se vychází z pohybu polárních front, v současné době v předpovědích hojně používaná

genetický půdní typ - skupina půd, která se vyvíjela vlivem přibližně stejného souboru půdotvorných činitelů

glejová půda - půdní typ nacházející se v místech s vysokou hladinou podzemní vody

glejovatění půdy - výsledek činnosti vysoké hladiny podzemní vody, která vytlačuje z půdy vzduch a vyvolává redukční procesy v půdě

gradient teplotní - pokles teploty směrem do výšky, v průměru o 0,6°C na každých 100 metrů výšky

holomorfní půdy - skupina půdních typů vznikajících vlivem podzemní vody bohaté na minerální látky, hlavně na sodné soli

herbicidy - chemicky účinné látky k ničení plevelů

hnědozem - půdní typ nižších poloh na sprašových hlínách s dobrou úrodností

hnití - rozklad dusíkatých organických látek ve vlhkém prostředí způsobený činností anaerobních bakterií (bez přístupu vzduchu)

hnojení - dodávání živin rostlinám ve formě hnojiv. Rozeznáváme hnojení ke kořenům a hnojení na list (mimokořenové hnojení)

humifikace - souborný proces rozkladu organické hmoty, při němž vzniká humus

hydratace - obalování molekul, iontů a koloidů vodou, nebo vázání vody na ně za vzniku sloučenin, které jsou v chemických reakcích aktivnější

hydrolyza - rozkladná chemická reakce za vzniku nových sloučenin a látek, schopných reagovat s vodou

hydromorfní půdy - skupina půd vznikajících vlivem vodních toků, nebo jiných přírodních zdrojů vody

hygrometr - vlhkoměr - přístroj na měření vlhkosti vzduchu

hygroskopicitá půdy - vlastnost půdy poutat vzdušnou vodní páru na povrch půdních částic

hydrometeorologický ústav - instituce zabývající se mimo jiné sledováním a zpracováním předpovědí počasí

chlévký hnůj - základní statkové (přirozené) hnojivo. Částečně rozložená směs tuhých a tekutých výkalů hospodářských zvířat a podestýlky

ilimerizace - přesun jemných (jílovitých) půdních částic (včetně železa) z horních vrstev půdy

illimerizovaná půda - půdní typ chladnějších a vlhčích oblastí se čtyřmi půdními horizonty, slabě kyselé reakce. Méně úrodná půda

inverze teplotní - nižší teplota povrchu půdy než okolního vzduchu

inverzní vrstva - přízemní vrstva ochlazeného vzduchu

inverzní výška - výška, do které sahá inverzní vrstva

jemnozem - zemina, která má půdní částice menší než 2 mm

jíl - mechanicky usazená, nezpevněná jemnozemná hornina složená z velmi jemných jílových částic

jáma sondážní - kopaná jáma stanovených rozměrů k popisu a rozboru půdního profilu

kamex - draselné hnojivo chloridového typu

kardinální body teploty - teplotní rozmezí, v němž mohou rostliny růst a vyvíjet se

klima - podnebí - soubor atmosferických podmínek v daném místě (viz podnebí)

klimatický prvek - prvek blíže určující podnebí. Získá se výpočtem z naměřených údajů (např. průměrná roční teplota vzduchu apod.)

klimatologie - nauka o podnebí

kompost - organické hnojivo, skládající se z vhodné zeminy a různých rozložených odpadů, hlavně rostlinného původu

kondenzace vodních par - srážení vodních par na vodu působením snížené teploty

kultivace půdy - každé obdělávání půdy

kultura (zemědělská) - pozemky rozdělené podle způsobu kultivace, např. zahrady, ovocné sady, pole atd.

kypření - každé obdělávání půdy, při kterém se drobí hroudy a zvyšuje se pórovitost, aniž se půda přitom obrací

LAV - hnojivo - ledek amonný s vápencem

ledková hnojiva - dusíkatá hnojiva s dusičnanovou (nitratovou - NO_3) formou dusíku

listovka - druh zahradní zeminy, vzniklé rozkladem listů. Používá se ke hnojení

litosféra - horninový obal Země

lužní půda - půdní typ z blízkosti řek (náplavy) se dvěma půdními horizonty. Má neutrální půdní reakci - úrodná půda

luxmetr - přístroj k měření intenzity světla

makroedafon - živé, okem viditelné organismy, žijící v půdě

makroelementy - biogenní prvky potřebné pro rostliny ve větším množství (kyslík, vodík, uhlík, dusík, fosfor, draslík, vápník, hořčík, síra, železo)

mateční hornina - hornina, z níž se půdotvorným procesem vytvořil určitý půdní typ

maximální vodní kapacita (půdy) - fyzikální vlastnost půdy představující množství vody v procentech, které je půda schopná přijmout

meliorace - úprava vodního režimu půdy (odvodnění, závlaha apod.)

meteorologický prvek - prvek blíže určující počasí (např. teplota v 7 hod. ráno)

měrná hmotnost půdy - hmotnost 1 cm³ půdy bez pórů v gramech

meteorologie - nauka o počasí

mikroedafon - společenství půdních mikroorganismů

mikroelementy - prvky nepostradatelné pro rostliny v malém množství (stopách)

mikroklima - klima malých uzavřených prostorů, porostů ap.

mimokořenová výživa - hnojení tekutými hnojivy se stopovými prvky postřikem na list

minerál - nerost - stejnorodá neživá přírodnina

mineralogie - nauka o minerálech (nerostech)

mineralizace - rozklad organických látek v půdě za přístupu vzduchu na látky anorganické

metodika ochrany rostlin - podrobný návod k ochraně rostlin proti chorobám a škůdcům

minimální zpracování půdy - zpracování půdy co možná nejmenším počtem pracovních operací nebo s minimálními zásahy do půdy vůbec

močovina - dusíkaté hnojivo s amidovou formou dusíku - CO(NH₂)₂

močůvka - tekuté statkové hnojivo. Zkvašená moč hospodářských zvířat, v níž převažuje dusík a draslík

monzun - pravidelné proudění vzduchu nad pevninou a oceánem, známé hlavně na březích Asie. Projevuje se v létě obdobím dešťů a suchou zimou

monokultura - rostliny stejného nebo příbuzného druhu, opakovaně pěstované na stejném pozemku

monolit půdní - v kuse odebraný půdní vzorek z půdního profilu bez promíchání

mrazík přízemní - pozdní jarní nebo časný podzimní přízemní mráz, vyskytující se nejčastěji v uzavřených polohách (poškozuje rostliny)

mrazová kotlina - uzavřená krajina (dolina, kotlina), do které se dostává chladný vzduch z vyšších poloh a vytváří inverzní vrstvu i do několika kilometrů výšky. Nevhodná poloha pro méně odobné rostliny

mrva chlévská - směs pevných a tekutých výkalů hospodářských zvířat s podestýlkou

mrtvina - půda chudá na organické látky s nepatrnou či žádnou biologickou činností, mající světlejší barvu než ornice. Je neúrodná, někdy totéž co spodina

nastýlání (mulčování) - pokrývání půdy organickými hmotami (např. slámou, trávou, chlěvkou mrvou ap.) za účelem udržení dobré struktury půdy, zabránění odpařování vody a růstu plevelů

nerost (minerál) - stejnorodá neživá přírodnina. Obvykle sloučenina, ojediněle i čistý prvek

nitrifikace - oxidace (okysličování) amoniaku (NH_3) za pomoci enzymů činností nitrifikačních bakterií. Potřebná reakce, která zpřístupňuje vznikající dusík rostlinám

nivní půda - půdní typ na náplavech v blízkosti řek se slabě kyselou až neutrální chemickou reakcí. Je různě úrodná (v závislosti na kvalitě naplavenin)

norfolkský osevní postup - střídání plodin na stejném pozemku v následujícím pořadí: jetelovina, ozim, okopanina, jařina s podsevem. Základ klasického střídání plodin

norma čistoty a klíčivosti osiva - stanovení základních požadavků na osivo

normální tlak vzduchu - tlak vzduchu přepočtený na hladinu moře (Baltského) při 0 C. V naší zeměpisné šířce je to 101,6 KPa (762 torrů) - (KPa - kilopaskal)

NP - hnojivo dusíkato-fosforečné

NPK - hnojivo dusíkato-fosforečno-draselné

objemová hmotnost - hmotnost 1 ml půdy v gramech i s póry. Také vlastnost osiva - hmotnost 100 l osiva v kilogramech

oglejená půda - půdní typ s podmáčenou (oglejenou) podorniční vrstvou, vyžadující odvodnění

oligobiogenní prvky - též mikroelementy - prvky pro život nezbytné v malých (miligramových) množstvích

ombrograf - přístroj k měření a zapisování atmosférických srážek

orba - základní úkon při zpracování půdy za účelem kypření, drobení a promíšení půdy do hloubky obvykle 0,15 až 0,35 m

organická hnojiva - skupina hnojiv, v nichž podstatnou část sušiny tvoří organické látky - zpravidla statková hnojiva

ornice - vrchní kypřejší vrstva půdy (do 0,3 m i více) s vyšším obsahem organických látek (humusu)

pálené vápno - vápenaté hnojivo - oxid vápenatý (CaO)

pasát - teplý vítr v rovníkové oblasti, vanoucí na severní polokouli od severovýchodu až východu

peptizace - rozptylování koloidů, přechod gelu na sol - opak koagulace. V půdě ji vyvolávají hlavně ionty Na^+ a zčásti K^+

pesticidy - chemicky účinné látky používané k ochraně rostlin

petrologie - nauka o horninách

pískovec - mechanicky usazená zpevněná hornina vzniklá stmelěním písku

pH půdy - měřítko reakce půdy (hodnota koncentrace volných iontů vodíku v půdním roztoku).

Rozsah 0 - 14 iontů,

0 - 7 = kyselá,

7 = neutrální,

7 - 14 = zásaditá

Ph metr - přístroj na měření chemické reakce prostředí (půdy, roztoků ap.)

písek - sypká, mechanicky usazená hornina složená hlavně z křemene, slídy a některých dalších nerostů

plagioklas - jeden ze živců - hlinitokřemičitan sodnovápenatý

plasmolýza - ztráta vody z buňky, způsobená vyšší koncentrací okolního roztoku. Projevuje se vadnutím (spálením) rostlin po přehnojení porostu

počasí - okamžitý stav atmosféry v daném místě

podmítka - mělké zaorání strniště obilnin, luskovin a jiných plodin

podnebí - průměrný stav meteorologických prvků na určitém místě za delší časové období (např. za 50 let)

podsev - plodina s pomalým růstem a vývinem. V první části vegetace setá do krycí plodiny

podzolizace - proces rozkladu jílovitých částic v půdě při velmi kyselé reakci

podzolovaná půda - půdní typ chladných a vlhkých oblastí se 4 půdními horizonty, který vznikl na kyselých horninách. Je málo úrodná

polární fronta - styčná plocha dvou rozdílných vzduchových mas (jedna s teplým a vlhkým vzduchem, druhá se studeným a suchým vzduchem)

pórovitost půdy - množství pórů v půdě vyjádřené v procentech

póry kapilární - půdní póry s průměrem menším než 0,2 mm

povětrnostní situace - rozmístění tlakových útvarů v určité době nad sledovaným územím a počasí nad tímto územím

půda (v užším smyslu) - svrchní vrstava zemské kůry, která je nebo může být vhodným stanovištěm pro kulturní rostliny. Vznikla zvětráním nerostů a hornin

půda orná - půda, která se pravidelně (v podstatě každý rok) orá a hnojí

půdní edafon - soubor všech organismů žijících v půdě

půdní horizont - vrstva půdního profilu charakteristická pro určité půdní podmínky a určitý půdní typ

půdní koloid - směs částic v půdě (hlavně humusu a jílu), ovlivňujících poutání vody a živin

půdní profil - vrstvení půdy patrné na stěně vykopané jámy (půdní sondy)

půdní roztok - půdní voda s rozpuštěnými a ionizovanými látkami. Obsahuje živiny pro rostliny ve formě iontů

půdní sorpční komplex - seskupení půdních částic humusu a jílu. Mezi půdním komplexem a půdním roztokem probíhají výměnné reakce důležité pro výživu rostlin

půdní škraloup - slitá a ztvrdlá vrstvička na povrchu půdy., která brání výměně vzduchu v půdě a způsobuje nestejněměrné vzcházení rostlin

půdotvorní činitelé - činitelé, kteří přímo nebo nepřímo působí na půdotvorný proces (matečná hornina, vegetace, podnebí, věk půdy, podzemní voda, kultivační nebo jiná činnost lidí)

půdotvorný proces - proces vedoucí ke vzniku půdy

půdotvorný substrát - zvětralina matečné horniny vznikající působením eroze

půdoznalectví (pedologie) - nauka o půdě

prohlubování půdy - pracovní operace základního zpracování půdy, při níž se oře hlouběji, než je hloubka ornice (obvykle se objevují na polích kameny ve větším množství)

průměrná denní teplota vzduchu - součet teplot vzduchu (ve C) v 7.00, 14.00 a 2x ve 21.00 hod dělený čtyřmi

přilnavost půdy (adheze) - síla působící mezi půdní hmotou a částicemi cizího tělesa

psychrometr - přístroj k měření relativní vlhkosti vzduchu na základě rozdílu teplot mezi suchým a vlhkým teploměrem

pyranograf - přístroj k měření a zapisování globálního (tj. přímého a rozptýleného) záření

rajonizace - vymezení nejvhodnějších pěstitelských oblastí

rašelinová půda - půdní typ s rašelinovým horizontem hlubším než 0.5 m. Pro pěstování rostlin je vhodná jen nížinná rašelinová půda, tzv. slatina

reakce půdy - koncentrace vodíkových iontů (H^+) v půdě měřená v pH

relativní vlhkost vzduchu - poměr mezi absolutní a největší vlhkostí vzduchu vyjádřený v procentech

reliéf terénu - členitost terénu, utváření zemského povrchu

rendzina - půdní typ na vápencových horninách a slínech - málo úrodný

retardační přípravek - látka zpomalující růst nebo zabraňující klíčení rostlin (např. brambor během skladování)

reziduální účinek - účinek zbytků pesticidů v dalších letech po jejich použití. Zpravidla je pro následné plodiny škodlivý

rezidua - zbytky pesticidů hromadící se v půdě

rigolování půdy - obrácení (orba, rytí) půdy do hloubky 0,6 m i více. Jedná se o způsob prohlubování vrchní vrstvy půdy

rosný bod - teplota, při níž vzduch dosahuje maximální vlhkosti. Dalším poklesem teploty nastává vysrážení vodní páry. Jestliže hodnota rosného bodu dosahuje záporných hodnot, je předpoklad přízemních mrazíků

rula - přeměněná hornina vzniklá ze žuly

saturační kaly - vápenaté hnojivo, odpad při výrobě cukru

savana - souvislý travní porost subtropického pásma

slatina - nížinná rašelinná půda

slín - usazená jílovitá hornina s obsahem 25 až 75 % $CaCO_3$

slínovec - usazená hornina, částečně zpevněný slín

smykávání - pracovní operace předset'ové přípravy půdy, kterou se urovnává povrch půdy, případně se částečně zkyprí

sol - nevysrážený koloidní roztok

soudržnost půdy - síla, kterou se navzájem poutají částice půdy

souvrat' - pás na koncích pozemku, který se při obdělávání půdy i při ošetřování porostu ponechává na otáčení strojů a ošetřuje se až nakonec

spodina - spodní vrstva půdního profilu. Velmi chudá na organické látky, má nízkou biologickou činnost

spraš - jemná žlutá až žlutohnědá usazená hornina složená z prachových zrn bohatých na CaCO_3 , obvykle mateční hornina černozemě

sprašová hlína - odvápněná spraš

srážkový milimetr - měrná jednotka vyjadřující vodní srážky v množství 1 litru na 1 m^2 ($10 \text{ m}^3 \cdot \text{ha}^{-1}$)

step - souvislý travní porost mírného pásma

struktura půdy - míra seskupení půdních částic do hrudek, drobtů (agregátů) různé velikosti

superfosfát - fosforečné hnojivo ($\text{Ca}_3(\text{PO}_4)_2$)

sytnostní doplněk - množství vody, které může vzduch přijmout, aby byl úplně nasycený párou

tepelná vegetační konstanta - součet průměrných denních teplot od zasetí do dozrání určité plodiny za určité období

teplota vzduchu - hodnota měřená ve stínu a jeden metr nad zemí

teplotní gradient - rozdíl teploty vzduchu o 0,5 až 1 C na každých 100 m směrem do výše

termograf - přístroj k zapisování a měření teploty vzduchu

textura půdy - viz heslo zrnitost půdy

tlak vzduchu - síla, kterou vzduch tlačí na zemský povrch

tlaková níže - oblast nízkého tlaku vzduchu

tlaková výše - oblast vysokého tlaku vzduchu

typ půdy - viz heslo genetický půdní fond

trať (v zahradnictví) - časový odstup od vyhnojení pozemku statkovými hnojivy pro plodiny podle jejich náročnosti:

I. trať - pozemek právě vyhnojený pro plodiny náročné na hnojení

II. trať - 2. rostlina v osevním plánu prvního roku nebo 2. rok po hnojení - ve staré síle

III. trať - 3. rostlina v osevním plánu prvního roku nebo 3. rok po hnojení a další

úhor - pozemek neosetý, ležící určitý čas ladem

únava půdy - nepříznivý stav půdy vyvolaný nesprávným, hlavně jednostranným, využíváním půdy po více let

úrodnost půdy - schopnost poskytovat rostlinám dostatek vody a živin během vegetace

ústoječivost (pufrovitost) půdy - odolnost půdy proti náhlým nebo velkým výkyvům chemické půdní reakce

úvrat' - viz heslo souvrat'

válení - pracovní operace, která má půdu utlačit, snížit její pórovitost a zvýšit kapilaritu

vegetační den - den, který má průměrnou denní teplotu 10 C a více

větrná směřovka - pomůcka pro určování směru větru

vítr - proudění vzduchu v horizontálním směru

voda gravitační - voda, která se pohybuje v nekapilárních pórech směrem od povrchu půdy do hloubky

voda kapilární - voda, která se pohybuje v kapilárních pórech všemi směry, vždy z vlhčích míst na místa sušší

voda podzemní - voda, která se shromažďuje v určité hloubce pod zemí na nepropustné vrstvě. Odtud může vyvěrat v podobě pramenů (i studánky)

vzájemný poměr živin - vztah mezi dusíkem, fosforem a draslíkem v půdě

vzlínavost - pohyb vody kapilárními póry v půdě zdola nahoru

zrnitost (textura) půdy - vzájemný (procentuální) poměr zastoupení jednotlivých velikostních kategorií půdních částic v půdě

zvětralina - půdotvorný materiál, zvětráváním narušená mateční hornina

živec - nerost ze skupiny křemičitanů (hlinitokřemičitan draselný nebo sodnovápenatý). Jeho větráním vznikají úrodné půdy

žula (granit) - vyvřelá (magmatická) hornina složená z křemene a živců

---

4. Květinářství - sadovnictví

arboretum - botanická zahrada k pokusnému pěstování dřevin. Také větší soubor živých dřevin různých druhů

Aspidistra - pokojová rostlina (původem z Japonska) poněkud připomínající palmičku s dlouhými tmavě zelenými listy, český kořenokvětka ("domácí štěstí")

Azalea - pokojový či venkovní keř se žlutými, oranžovými, růžovými či červenými květy - dnes botanický rod Rhododendron

Begonia - křehká tropická bylina - kysala. *Begonia semperflores* - voskovka, ledovka.
Begonia tuberhybrida - begonie hlíznatá

Bergenia - zahradní stínomilná rostlina s velkými, masitými listy a růžovými květy, kvetoucí zjara - bergénie

bonsai - stromek či keřík pěstovaný v malé nádobě (často umělecké) tak, aby byl menší než volně rostoucí. Také umění pěstovat podobné rostliny, (zejména v Japonsku)

bourbonky - skupina okrasných, světle růžových plnokvětých růží

bromelie - tropické byliny s přízemní růžicí tuhých listů. U nás jako pokojové květiny (např. *Vriesea*)

Cykas - cizokrajný strom s tlustým kmenem, podobný palmě

čajohybridy - keřové, velkokvěté růže pěstované pro řez květů

darwinhybridy - tulipány, vyšlechtěné křížením Fosterových a Darwinových tulipánů. Mají silné až 60 cm dlouhé stonky a velké květy, velmi vhodné k řezu

epifyt - rostlina žijící na povrchu jiné rostliny (na kmeni, větvích ap.), ale vyživující se samostatně (není cizopasníkem, např. bromelie)

fuzarióza - onemocnění rostlin způsobené plísní rodu *Fusarium*

hrnkování - přesazování mladých rostlin do květináčů

Hydroponix - tabletované živiny pro přípravu živného roztoku

ikebana - japonský způsob úpravy řezaných rostlin

Iris - kosatec - vděčná vytrvalá bylina s různě barevnými květy

kenzan - ježek - pomůcka pro upevnění rostlin při jejich aranžování (olověná destička s nerezavějícími hroty)

Kerria - žlutě kvetoucí keř původem z Číny (česky zákula)

konifery - jehličnaté dřeviny (stromy nebo keře)

kopčení - způsob vegetativního množení keřů, podobný hřížení (půda se nahrne ke stonku, z něhož pak vyrůstají nové výhonky)

letničky - květiny, které po výsevu během jednoho roku vykvetou, přinesou semena a odumřou

mechová stěna - způsob pěstování rostlin na svislé stěně zhotovené z pletiva a vyplněné mechem (bez půdy) Jeden ze způsobů hydroponického pěstování rostlin

moribana - styl ikebany, při němž se za pomoci kenzanu aranžují rostliny do plochých nádob (misek)

moření - chemické ošetření rozmnožovacích částí rostlin proti houbovým chorobám

morovka - velmi chudá a kyselá zahradní zemina, podobná rašelině. Pochází ze zvětralých horních vrstev rašelinišť

nageire - styl ikebany, aranžovaný do vyšších nádob (váz)

Nerium - jedovatý stálezelený keř z jižní Evropy s bílými nebo růžovými vonným i květy - oleandr (Nerium oleandr)

odhlávkování - odstraňování květů u cibulnatých rostlin jako ochrana před vysilováním cibulí

odpočívadlo - část zahradního prostoru s atraktivními výhledy do zahrady či jejího okolí, vybavená sedacím nábytkem, případně i zdrojem tepla (ohniště, zahradní krb)

pereny - vytrvalé květiny - trvalky

pergola - vyvýšená dřevěná či jiná konstrukce pro vedení pnoucích rostlin

pikýrování - přepichování semenáčků rostlin

sadovnictví - zahradnický obor zabývající se estetickým řešením prostoru. Někdy mluvíme též o zahradní architektuře

Sakura - druh japonské okrasné třešně

Saintpaulia - malá rostlinka s masitými srdčitými listy na dlouhých řapících. Dobře se množí listovými řízkami (africká fialka)

stínování - regulace osvětlení ve skleníku nebo pařeništi pomocí tzv. stínovek (rákosových rohoží)

znameník - zařízení pro označení řádků k výsevu semen

5. Ovocnářství

afinita - růstová snášenlivost (trvalá srůstnost roubu s podnoží)

antraknóza - houbovitá choroba listů projevující se jako spála listů např. u angreštu a rybízu

bordeauxská jícha - směs výpenného mléka s modrou skalicí (postřik proti houbovým chorobám, hlavně na vinnicích)

fungicidy - chemické přípravky proti houbovým chorobám

Fusicladium - cizopasná houba způsobující strupovitost ovoce

insekticidy - chemické přípravky k hubení hmyzu. V mnohých případech narušují životní prostředí

internodia - bezlisté články na ose rostliny (vzdálenost jednotlivých pater na ose ovocného stromu)

kopulace - způsob roubování, kdy odnož i roub mají stejnou sílu

kordon - nízký tvar kmene stromu s krátkým plodonosným obrostem, obvykle pěstovaný plošně

lepáz - druh ovocné stěny, šikmo vysazované ovocné stromky vyvazované ohýbáním k sobě

mezištěpování - vkládání vhodné kmenotvorné odrůdy mezi podnož a roub při špatné schopnosti srůstu roubu s podnoží, nebo při zvláštních půdních pěstitelských podmínkách

monilióza - houbová choroba způsobující hnilobu plodů ovocných stromů i ve skladech

očkování - způsob vegetativního rozmnožování rostlin, při kterém přenášíme jeden pupen s tenkým štítkem kůry z odlistěného letorostu (jednoletý výhonek) ušlechtilé odrůdy na podnož

padlí - jinak též moučnatka - houbovitá choroba napadající výhony i listy rostlin

perenospora - houbovitá choroba hlavně révy vinné (usýchání listů, květů i hroznů)

periodicita plodnosti - nepravidelná plodnost ovocného stromu (nejčastěji druhý rok) způsobená někdy odrůdovou vlastností (dědičnost), jindy nedostatečným ošetřením (špatná výživa)

pomologie - vědní obor zabývající se určováním druhů a odrůd ovocných dřevin

roubování - způsob vegetativního rozmnožování rostlin, při kterém přenášíme část (roub) jednoletého výhonu s několika pupeny ušlechtilé odrůdy na podnož

remontantní - opakující se plodnost nebo kvetení v tomtéž roce

řez ovocných stromů - úprava koruny stromu podle zvoleného tvaru. Dělíme jej na řez výchovný, udržující a zmlazovací

řízky - upravené části jednoletých výhonů nebo kořenů, připravené pro zakořeňování

šarka - virová choroba peckovin (hlavně švestek). Napadené rostliny je nutno vykopat a spálit

smáčedlo - chemický přípravek, který po přidání do postřikových směsí, zlepšuje přilnavost postřikových látek na listy rostlin

špičák - jednoletý očkovanec ovocného stromku bez vyvinuté koruny

tvár ovocného stromu - výsledek úpravy výšky kmene a korunky ve školce a výchovného řezu po výsadbě na stanovišti (zákrsek, kordon, čtvrtkmen, palmeta ap.)

udržovací řez - řez prováděný po celou dobu plodnosti, aby se dřevina udržela v dobrém stavu (za předpokladu správné výživy)

výchovný řez - řez prováděný při zapěstování a tvarování korunky dřeviny po výsadbě, až do plné plodnosti

zmlazovací řez - hlubší řez do starého dřeva, včetně zkrácení hlavních větví i obrostu u přestárlých stromů

zákrsek - nízký tvar ovocného stromu s výškou kmene do 80 cm

---

6. Zelinářství

balíčkování - předpěstování zeleniny v balíčku půdy slisovaném do kostky, Urychlující sklizeň

drenážní závlaha - zavlažování pomocí drenáže

hlavní plodina - zelenina, na jejíž pěstování klademe v daném osevním sledu hlavní důraz (okurky, rajčata, zelí)

hnojivá závlaha - nejlepší způsob přihnojování pomocí dobře rozpustných hnojiv. Před ní a zejména po ní má být provedena zálivka čistou vodou

jakost zeleniny - celkový stav zeleniny (např. vzhled, chuť, obsah biologicky vhodných i nevhodných látek)

kapková závlaha - zavlažování z proděravělých hadic, kterými voda pomalu odkapává do půdy

klíčidlo - skleněná či porcelánová miska používaná ke zkoušce klíčivosti semen

meziplodina - zelenina umístěná časově mezi dvě vzájemně si nekonkurující hlavní plodiny, lišící se dobou zrání i sklizně (např. ředkev - karotka - pór)

mikroklima zahrady - soubor klimatických vlastností v určité části zahrady. Změnu lze docílit terénními a stavebními úpravami

moření osiva - ošetření osiva přípravkem proti chorobám a škůdcům

následná plodina - zelenina, kterou sejeme nebo sázíme po sklizni hlavní plodiny (např. rané brambory, listová nebo salátová zelenina)

ochrana zeleniny - soubor opatření k zamezení napadení zeleniny škůdci nebo chorobami (obdělávání, závlaha, využití chemických látek, mechanický sběr škůdců atd.)

osevní postup - zásady postupného pěstování rostlin z hlediska účelného využívání zásob půdních živin a zachování co nejlepšího stavu půdy pro pěstování dalších plodin, např.

1. rok - organická hnojiva (košťálová zelenina)

2. rok - průmyslová hnojiva (kořenová zelenina)

3. rok - organická hnojiva (plodová zelenina)

4. rok - průmyslová hnojiva (cibulová zelenina)

meziplodiny - salátová zelenina, lusková zelenina

osevní sled - postup co nejefektivnějšího pěstování zeleniny v daném prostoru. Sledy ve sklenících, pařeništích a na volných záhonech se podstatně liší

pěstitelská technika - pěstební postup při pěstování zeleniny od přípravy půdy přes ošetřování až po sklizeň

předběžná závlaha před mrazem - provlhčení půdy ráno přede dnem, ve kterém se očekává mrazík, které ochrání porosty zeleniny do výšky 15 cm

předplodina - zelenina pěstovaná na záhonech před hlavní plodinou (např. lusková zelenina)

přirychlování - různé způsoby urychlení růstu a sklizně zeleniny, zejména na jaře pod přenosnými kryty nebo hustě perforovanou fólií (obvykle na volných záhonech)

přímý výsev - setí do připravené půdy

přípravky k asanaci půdy - chemické látky aplikované před setím nebo výsadbou, aby se zamezilo napadení zeleniny škůdci

sadba - cibule, oddenky, hlízy a předpěstované rostliny ze semene připravené k výsadbě

sadbovače a palety - obvykle z plastů vyrobené kónické buňky sloužící pro balíčkování zeleniny, někdy spojené v celek - paletu. Používá se též hrnků z rašeliny a celulózy

substrát - směs organických látek a zeminy obohacená živinami podporujícími růst rostlin

závlaha rostlin - dodání vody rostlinám. Potřeba vláhy je u jednotlivých rostlin různá a mění se s časem a vnější teplotou

zeleniny cibulové - odrůdy a kultivary zeleniny, které vytvářejí z části stonku a listů cibuli (např. cibule setá, cibule šalotka, pór, česnek)

zeleniny lilkovité - odrůdy a kultivary zeleniny patřící do čeledi lilkovitých rostlin (např. rajče, paprika roční ap.)

zeleniny kořenové - odrůdy a kultivary zeleniny, ze kterých se využívá především kořen (např. mrkev obecná, petržel, miřík celer, ředkev, ředkvička, řepa salátová)

zeleniny košťálové - odrůdy a kultivary zejména brukve zelné - zelí hlávkové, kapusty hlávkové, kapusty růžičkové, brukve kedlubny a květáku, tvořící tvrdý "košťál"

zeleniny listové - odrůdy a kultivary zeleniny, jejichž užitkovými částmi jsou listy (např. špenát, salát, čínské zelí)

zeleniny luskové - odrůdy a kultivary zeleniny, jejichž plodem je lusk (fazol zahradní, hrách setý)

zeleniny tykvovité - odrůdy a kultivary zeleniny patřící do čeledi tykvovitých rostlin (např. okurka, tykev, meloun cukrový, meloun vodní)

zeleniny vytrvalé - odrůdy a kultivary zeleniny, které rostou při dobrých podmínkách trvale a obsahují látky charakteristické vůně (např. křen, reveň)

zkouška klíčivosti semen - zjišťování kvality semen před výsevem. Dělá se obvykle se 100 semen, která se nechají vyklíčit na vrstvě vlhkého sklářského písku za teploty 20 C. Kolik semen vyklíčí, tolika procentní je klíčivost

---

7. Ekologie

agrobiocenóza - společenstvo kulturních rostlin (např. monokultura)

biocenóza - souhrn rostlin, živočichů a mikroorganismů v určité části přírody, které mají mezi sebou i vzhledem k neživé přírodě určité vztahy

biomasa - celkové množství organických látek, vyskytující se u jednotlivé populace nebo na jednotce plochy či objemu

boj proti erozi - souhrn opatření zabraňujících odnosu půdy (např. osevní postupy, terasy, rytí či orba napříč svahem)

bonita - stupnice hodnocení přírodních zdrojů (např. bonita půdy, vodních zdrojů)

biosféra - obal Země, ve kterém je život. Zahrnuje část atmosféry, hydrosféru a část litosféry. Její organizace a složení jsou podmíněny minulou i současnou činností organismů

biologická produktivnost - váhový přírůstek biologické produkce v ekosystému za určité období

biologická ochrana - využití živých organismů pro regulaci početnosti druhů (zvláště ohrožujících hospodářsky důležité rostliny, živočichy i člověka)

biologická rovnováha - stav, kdy je vztah mezi organismy v ekosystému vyvážený

biotický oběh - neustálá přeměna látek anorganických na organické prostřednictvím rostlin, živočichů, mikroorganismů a jejich rozklad zpět na látky anorganické

biotop - souhrn podmínek a prvků životního prostředí, ve kterém žije nebo může žít určitý druh organismů

"bílá kniha" - seznam vzácných rostlin a živočichů, které jsou ohroženy vyhynutím. Obsahuje též program praktických opatření pro jejich ochranu a záchranu, (dříve používaný termín červená kniha)

bezodpadová technologie - komplexní využití všech druhů odpadů k dalšímu využití (viz kompostování organických zbytků)

cíl ochrany přírody - optimalizace vzájemného vztahu mezi lidmi a přírodou

čištění odpadu - fyzikální, chemické a biologické zpracování všech druhů odpadů tak, aby neznečišťovaly životní prostředí

devastace - částečné nebo úplné zničení části přírody přírodními silami nebo činností člověka

devastace přírodních zdrojů - snížení kvality zdroje, jeho znehodnocení či znemožnění využití

ekologie - věda o vzájemných vztazích mezi organismy a mezi organismy a prostředím

ekologická krize - ničení jednotlivých faktorů prostředí člověkem v jednotlivých částech Země nebo v biosféře

ekologické požadavky na životní prostředí - soubor požadavků odpovídající biologickým, psychickým, estetickým a sociálním potřebám lidí

ekologické skupiny organismů - organismy mající stejný vztah k faktorům prostředí i lidem

ekosystém - viz heslo biocenóza, včetně biologických faktorů prostředí

eroze půdy - znehodnocování a odstraňování půdy vodou nebo větrem

faktory přírodního prostředí - souhrn vlivů působících na organismus:

abiotické - např. teplota, osvětlení, stupeň záření, frekvence zvukových vln

biotické - vzájemný vztah jedinců téhož druhu, jedinců v populaci i populací různých druhů navzájem

antropogenní - typy lidských činností, ovlivňující oba předchozí faktory

geoekvivalent - hodnocení škod a způsobu jejich napravení (např. ztráty kyslíku v důsledku pokácení nebo požáru lesa)

hubení organismů - rychlé snižování stavu některých druhů organismů až ke stavu, který může vést k vyhynutí

chráněná přírodní území - území se zvláštním režimem, aby se uchovala krajina a organismy v ní žijící

introdukce - rozmísťování některých druhů organismů do nových ekosystémů člověkem

inverze ovzduší - stav ovzduší, kdy neproudí vzduch (častěji ve velkých a průmyslových městech) a znečištěný vzduch znesnadňuje dýchání

komplexní využití krajiny - soustava opatření v krajině, zachovávající ekonomická, ekologická a estetická kritéria

konkurenti - organismy, které se zaměřují na stejnou potravu v daném ekosystému - konkurují si

konzumenti - organismy odkázané výživou na již vyrobené organické látky jinými organismy

kulturní krajina - území pozměněné hospodářskou činností lidí

limitující faktory prostředí - faktory omezující možnosti rozvoje organismů, celé populace nebo biocenózy

monitorování - pozorování a kontrola prostředí. Získané údaje mohou signalizovat zhoršené životní prostředí

národní parky - chráněná území, kde se často nacházejí jedinečné přírodniny (např. Krkonošský národní park)

nejvyšší přípustná koncentrace - nejvyšší znečištění, které ještě nenarušuje život organismů

oběh látek v přírodě - cyklický děj, při kterém se tytéž látky přeměňují z jednoho stavu do druhého a při tom se opakovaně zúčastňují probíhajících procesů (např. oběh vody, biotický oběh)

obora - část území, kde se pod ochranou nacházejí obvykle vzácnější přírodniny (některé druhy rostlin a živočichů - Žehušická obora se vzácnými bílými jeleny)

odpadové vody - voda s různými škodlivými příměsemi, které je třeba odstraňovat

odpady - látky nebo energie vznikající při průmyslové výrobě, v zemědělství nebo domácnostech. Jsou v současnosti jedním z hlavních zdrojů znečištění prostředí

ochrana před znečištěním - soustava opatření zaměřených na čištění a využití odpadů, na mnohonásobný oběh vody a na bezodpadové výrobní cykly

ochrana přírody - soustava opatření zaměřených na uchování vzácných a vymírajících druhů organismů, na ochranu přírodního prostředí před devastací nebo znečištěním

ochrana přírodního prostředí - soustava opatření zaměřená na udržení co nejlepších podmínek k životu pro všechny organismy, včetně člověka

ochrana rostlin - metody odstraňování chorob, škůdců a plevelů v zemědělských kulturách. Uplatňuje se zde celý souhrn biologických, fyzikálních, chemických a agrotechnických metod

optimální hustota - takové množství organismů v daném ekosystému, které nenarušuje život jednotlivých druhů

ozónový obal - vrstva ozónu ve vyšších vrstvách atmosféry, bránící pronikání zhoubného ultrafialového záření (nebezpečí rakoviny, oslepnutí)

parazit - organismus žijící na úkor jiného živého organismu a poškozující ho

producent - organismus, který dovede vyrábět z anorganických látek látky organické (pomocí fotosyntézy to dokáží pouze zelené rostliny)

predátor - organismus požírající jiné organismy. Důležitý pro přírodní rovnováhu

potravní pyramida - znázornění vztahů mezi producenty a konzumenty, např. aby se uživili musí mít každý stupeň pyramidy dostatek jedinců. Úbytek na jednom stupni pyramidy znamená úbytek i na dalších stupních

populace - množství jedinců určitého druhu, zabírající určité území v průběhu delší doby

přírodní podmínky - spojení podmínek, které na daném přírodním území umožňují biotický oběh

přírodní zdroje - látky přírodního původu využitelné pro člověka

recyklace - znovu využívání již jednou použitých výrobků nebo produktů, kterým se šetří suroviny i energie (např. recyklace papíru, kovů, plastů)

regulace početnosti - cílevědomý zásah člověka do početnosti jedinců v populaci

rekultivace - obnovení biologické produktivity nebo využití půdy nějakým způsobem narušené

rekreační zóna - vyčleněné území odpovídající potřebám odpočívajícího člověka

reprodukce přírodních zdrojů - soubor opatření k plnému nebo částečnému umělenému pěstování rostlin, živočichů a mikroorganismů, nezbytných pro člověka (patří sem i zřizování zahrádek na méně úrodných půdách)

rezervace - úsek území, na kterém se uchovává přírodní prostředí v původním stavu. Je vyjmuto z hospodářského využívání

potravní řetězec - vzájemné spojení druhů organismů získávajících potravu a tím i energii pro další život

skleníkový efekt - jev, při kterém sluneční záření proniká vzduchem nebo sklem a zahřívá povrch, na který dopadá. Díky skleníkovému efektu je teplota v uzavřených polohách vyšší než v okolí

smog - silné znečištění vzduchu ve velkoměstech a průmyslových centrech. Vzniká často vlivem ultrafialového záření v důsledku reakcí probíhajících s výfukovými plyny automobilů nebo s kouřem z továren a domů, často ve spojení s mlhou

vymírající druh - druh, jehož současný počet nezajišťuje bez urychlených opatření přežití

vyšlapávání - fyzické ničení porostů, které vede ke změně mechanických vlastností půdy (pěšiny, přemístování skotu, ježdění těžkými dopravními prostředky po polích)

využití odpadu - opakované využití průmyslových odpadů v další výrobě (zejména jako surovin) - viz recyklace

vzácné druhy - druhy obývající ohraničené území nebo přizpůsobené ke specifickým podmínkám prostředí. Jejich početnost je všude malá a nic nenavědčuje tomu, že by se mohla zvýšit

zasolování půdy - proces shromažďování rozpustných solí v půdě nebo na jejím povrchu v důsledku chybné závlahy nebo nadměrného použití průmyslových hnojiv

zelená zóna - pozemky ve městech a jejich okolí, porostlé lesy, lesoparky a jinými zelenými porosty. Slouží jako ochranné zóny, ale mají i hygienické poslání a slouží k odpočinku

zóna sanitární ochrany vodních pramenů - území, kde je zvláštní ochrana pramenů zásobujících obydlenná území pitnou vodou

znečištění - pronikání pevných, kapalných a plyných látek, mikroorganismů nebo i energií do přírodního prostředí (v důsledku činnosti lidí)

znečištění biologické - látky nebo druhy energie, které způsobují při určité koncentraci změny přímo v přírodním prostředí, které narušují život organismů

životní prostředí člověka - část světa, která se nachází v bezprostředním styku s člověkem

---

8. Člověk a zdraví

absorbovat - pohlcovat, vstřebávat (např. voda pohlcuje nebezpečné jedovaté látky)

aceton - hořlavé organické rozpouštědlo charakteristického zápachu. Jeho čichání není zdraví prospěšné

adaptace - přizpůsobení, např. nepříznivým vlivům vnějšího prostředí

akrofobie - chorobný strach z hloubky, obtížně léčitelný

alergie - nepřiměřeně silná reakce organismu na setkání s určitou látkou pro něj škodlivou (pyl, prach, včelí jed, některé léky ap.). Obtížně léčitelná, je třeba se vyvarovat podnětů

ambulance - ordinace pro docházející pacienty, jinak též sanitní vůz

amputace - chirurgické odnětí končetiny nebo jiné části těla

anatomie - věda o stavbě těla organismů

angina - zánět přední části hrtanu způsobený bakteriemi

baktérie - jednobuněčné organismy, z nichž část je choroboplodná (způsobují choroby)

botulotoxin - velmi jedovatá látka zvaná klobásový jed. Může se nacházet v doma vyrobených uzeninách nebo masových konzervách. Produkt bakterie Clostridium botulinum může způsobit i smrt

brucelóza - infekční onemocnění zvířat, hlavně skotu, přenosné i na člověka nesvařeným mlékem. Původcem je bakterie z rodu Brucella. Projevuje se střídáním horečnatých a nehorečnatých období, nebezpečné zejména pro ženy (problémy s těhotenstvím)

cyanóza - modrofialové zbarvení rtů, tváří, konců prstů i sliznic způsobené nedostatečným okysličením krve

cysta - chorobná dutina v různých částech těla s různým obsahem

debilita - nejlehčí forma slabomyslnosti

deprese - sklíčenost, skleslost, stísněnost

desinfekce - ničení choroboplodných mikroorganismů chemickými látkami (např. lyzol) nebo parou

droga - dráždivý, omamující případně návykový prostředek rostlinného nebo živočišného původu. Dochází-li k jeho zneužívání (pravidelné používání s návykem), mluvíme o drogové závislosti

edém - otok - nahromadění tekutiny ve tkáni

embolie - náhlé ucpání cévy tukem nebo vzduchem, zaneseným krevním proudem, může skončit i smrtí

fyziologie - věda o činnosti buněk a tělních orgánů v organismech

halucinace - chorobný smyslový vjem zraku nebo sluchu - druh přeludu, pokládáný z hlediska nemocné osoby za pravdivý. Způsobovat jej mohou např. i drogy

hysterický - předrážděný, popudlivý, nepřičetný

ichtyol - černá mast užívaná v kožním lékařství při hojení "podebraných" ran

ischias - obvykle zánět sedacího nervu, způsobující bolesti v křížové oblasti, vystřelující do jedné nebo obou končetin

inzulin - hormon slinivky břišní, používaný jako lék proti cukrovce

jodová tinktura - prostředek používaný k zevní desinfekci povrchových ran

jogurt - zahuštěný kysaný mléčný výrobek vhodný pro zdravou výživu, zejména s ovocem

kalorie - do roku 1979 používaná jednotka množství energie, mimo jiné uvolňované i z potravin. Dnes se používá jednotka Joule (zn. J)

kalus - tkáň nebo pletivo tvořící se při poškození nebo poranění organismů (závaly u dřevin, hojení zlomenin)

kapilára - krevní céva o nejmenším průměru, vyživující tkáň organismů

karcinogén - látka, která může vyvolávat rakovinné bujení

karcinom - zhoubný nádor, vzniklý bujením buněk

katarze - duševní očista po prožití uměleckého díla (hudby, výtvarného umění, literatury)

"kiwi" - plod i u nás pěstované popínavé rostliny (Actinidia) s vysokým obsahem vitamínu C

kofein - rostlinný alkaloid obsažený v kávě a čaji, který působí zejména na mozkovou kůru a srdce. Při větší spotřebě škodí

kokain - alkaloid z rostliny koka, užívaný k znecitlivění a zneužívaný jako omamný prostředek v drogových závislostech

koloid - látka, jejíž částice jsou rozptýlené v jiné látce, která je v nadbytku. S její pomocí se často připravují léky

koma - hluboké bezvědomí

koniin - alkaloid obsažený v bolehlavu (čeleď mrkvovité), smrtelný jed

kopulace - splývání dvou pohlavních buněk - oplození

kulturista - člověk provozující cvičení s cílem maximální zdatnosti a krásy těla

laik - neodborník, neškolený člověk

laktace - vyměšování mléka z mléčných žláz u samic savců

laktóza - mléčný cukr

latentní - neprojevující se navenek, skrytý (např. vstup infekce do těla)

leukocyty - bílé krvinky, chránící tělo před škodlivými látkami, které vnikly do těla

lyzol - dezinfekční prostředek získaný z kamenouhelného dehtu

macerát - výluh z aromatických částí bylin rozpouštědlem za studena, který se používá jako lék

malárie - horečnaté infekční onemocnění přenášené komáry rodu Anopheles. Projevuje se zimničnatými záchvaty nejčastěji ve tří - či čtyřdenních intervalech

metabolismus - fyziologická přeměna látek a energie v živém organismu

morfin - důležitý alkaloid z opia používaný k tlumení bolesti a zneužívaný k fetování (viz drogová závislost)

myom - nádor svalové tkáně

notorický alkoholik - člověk často se opíjející. Následky - rozpad osobnosti, psychické poruchy, tělesná zchátralost

obezní - lidé s nadbytečně nahromaděnou tukovou tkání. Mluvíme též o obezitě (má vliv zejména na cévní choroby)

opium - ztuhlá šťáva z nezralých makovic s bohatým obsahem rostlinných jedů (alkaloidů např. morfin, kodein atd.), které působí omamně. Nebezpečí drogové závislosti

ORL - otorinolaryngologie - obor lékařství zabývající se diagnostikou a léčením nemocí ušních, nosních a krčních

otok - viz heslo edém

padoucnice - onemocnění vyznačující se sklonem k opakovaným záchvatům doprovázeným křečemi a často i bezvědomím (epilepsie)

paralýza - ochrnutí, obrna, případně postupné zanikání duševních sil a schopností

patologie - lékařský obor studující chorobné jevy a pochody v organismu

pelagra - onemocnění z jednostranné výživy (zvláště z nedostatku vitamínu B₂), projevující se vyrážkou a nervovými poruchami (avitaminóza)

potence - schopnost plodit - pohlavní schopnost

psychiatr - odborný lékař pro léčení duševních chorob

psycholog - odborník pro poznávání způsobů myšlení a povahy lidí

psychoterapie - léčení tělesných a duševních chorob rozhovorem, sugescí, hypnózou

recept - písemný návod k přípravě léku či postupu léčení

reflex - reakce organismu na vnější nebo vnitřní podnět

relaxace - celkové uvolnění těla, zejména svalů za účelem odpočinku. Zahrádkaření je vhodným způsobem relaxace

remise - kolísání průběhu nemoci přinášející dočasnou úlevu

repellent - látka, která odpuzuje hmyz, ale neusmrcuje jej

resuscitace - léčebná činnost zaměřená na obnovu ztracených či udržení selhávajících životně důležitých funkcí (např. umělé dýchání)

sadismus - chorobná zvrácenost projevující se trýzněním druhých lidí

salmonela - skupina bakterií, vyvolávající některé střevní choroby (břišní tyfus, průjmky)

senilní - sešlý věkem, stařecký

sepsa - celkový chorobný stav organismu, vyvolaný některými choroboplodnými zárodky či jejich jedovatými produkty. Odtud antiseptika - soubor opatření k zabránění tomuto stavu

sérum - krevní produkt vznikající z krevní plazmy po srážení bílkoviny fibrinu. Používá se v lékařství zejména pro získání protilátek proti různým chorobám

séroterapie - léčení krevním sérem obsahujícím protilátky

sex - pohlavní pud

silikóza - onemocnění vzniklé zaprášením plic

simulant - člověk, který něco předstírá, zejména chorobu nebo úraz (i při hrách)

somatologie - nauka o stavbě a činnosti orgánů těla, zpravidla lidského (tělověda)

struma - zduření štítné žlázy, lidově zvané "volec"

tolerance - snášenlivost, respektování druhých

toxikomanie - chorobná závislost na droze s následnými tělesnými a duševními poruchami

toxin - bakteriální jed

transport - doprava, převoz (např. poraněného)

trauma - tělesný nebo duševní úraz či poranění

vakcína - očkovací látka získaná z oslabených bakterií, virů případně jiných látek (pyl)

zooparazit - cizopasný živočich (klíště)

ženšen - bylina s řepovitým kořenem, používaná v léčitelství ke zlepšení celkového stavu organismu